

Drepturile colective

DOUGLAS SANDERS

I. Drepturi individuale, drepturi de grup, drepturi colective

Drepturile colective nu au atins încă nivelul de acceptare acordat drepturilor individuale. Nimeni nu se așteaptă să fie luat în serios când contestă ideea de drepturi individuale, în schimb s-au adus deseori argumente demne de luat în seamă împotriva recunoașterii drepturilor colective. Unii argumentează că drepturile colective sînt incompatibile cu drepturile individuale. Grupurile minoritare sînt privite deseori ca factori de destabilizare într-un sistem internațional bazat pe state. Africa de Sud a folosit „drepturile de grup” ca să justifice apartheid-ul. Unele țări occidentale consideră că afirmarea „drepturilor popoarelor”, „drepturilor colective” și „drepturilor de solidaritate” maschează agenda autoritaristă a unor state din lumea a treia. Astfel, deși sprijinul pentru ideea de drepturi colective a crescut în mod vădit, dezbaterile teoretice și practice nu s-au încheiat.

Din nefericire aceste dezbateri pornesc de prea multe ori de la noțiuni confuze asupra înțelesului drepturilor colective. Este nevoie de distincții clare între drepturile individuale, drepturile de grup și drepturile colective.

A. Drepturile individuale

Societatea s-a obișnuit cu indivizi care-și afirmă drepturile — de exemplu, dreptul individual la asistență juridică în cadrul procedurii legale.

Spre deosebire de acesta, dreptul individului la egalitate este oarecum diferit, căci discriminarea apare aproape întotdeauna pentru că individul este parte a unui grup ale cărui caracteristici nu se referă numai la indivizii luați separat și nici nu sînt rezultatul unui demers individual. Asemenea caracteristici de grup așa cum se regăsesc în numeroasele prevederi interzicînd discriminarea includ

rasa, sexul, vârsta, convingerile politice și religioase, originea etnică, starea civilă, orientarea sexuală, clasa, limba sau handicapul. Atîta timp cît individul, avînd una dintre aceste caracteristici, luptă împotriva discriminării cerînd să fie judecat pe baza unor criterii individuale și nu a caracteristicilor pe care le împărtășește cu alți membrii ai acestor grupuri, egalitatea este un drept individual.

B. Drepturile de grup

Însă egalitatea este totodată și un drept de grup, acel drept de grup fiind pur și simplu suma drepturilor membrilor individuali ai grupului. Organizațiile de grup au o legitimitate specifică și îndreptățirea de a revendica drepturi în numele membrilor lor, ceea ce le conferă un anumit avantaj față de indivizii care caută reparația violării drepturilor lor. Prin aceasta ele sînt cele mai potrivite organisme pentru promovarea unor acțiuni afirmative, inițierea dezbaterii unor cazuri test, implementarea unor programe educaționale, antrenarea mass-mediei, influențarea guvernelor și alegerea purtătorilor de cuvînt.

Dar și indivizii pot să-și afirme simultan și legitim dreptul de a nu fi discriminați, astfel egalitatea devenind atît un drept individual cît și un drept de grup. În fapt fiecare drept de grup va fi și un drept individual (de exemplu, dreptul de a nu fi discriminat într-un anumit fel), cu toate că drepturile individuale nu vor fi întotdeauna și drepturi de grup (de exemplu, dreptul la judecată echitabilă și la proces corect).

În timp ce grupul poate utiliza acțiuni colective pentru a lupta împotriva discriminării, limitarea majoră a drepturilor de grup este că ele există doar atîta timp cît există discriminarea. Dacă discriminarea împotriva afro-americanilor din Statele Unite sau a burakaminilor din Japonia ar lua sfîrșit, atunci grupul ar înceta să mai aibă un temei de revendicare a drepturilor.

C. Drepturi colective

Acele grupuri ale căror scopuri transcend încetarea discriminării împotriva membrilor lor pot fi numite colectivități, deoarece membrii lor sînt uniți nu numai datorită unei discriminări externe, ci și printr-o coeziune internă. Colectivitățile caută să-și protejeze și să-și dezvolte propriile lor caracteristici culturale specifice.

Drepturile colective nu pot fi recunoscute în mod satisfăcător în afara existenței unor reprezentanți sau instituții desemnate să promoveze scopurile colectivității, astfel că membrii individuali ai colectivității au un rol subordonat. În timp ce organizațiile pentru drepturi de grup au căderea să promoveze interesele grupului, reprezentanții și instituțiile colectivității dețin legitimitatea cvasi-exclusivă a afirmării și administrării drepturilor colective.

Grupurile care suferă discriminări au tendința de a-și afirma caracterul colectiv, pur și simplu ca parte a luptei lor. Ca o consecință, unii activiști,

reprezentanți ai afro-americanilor și ai femeilor resping ideea că scopul lor este pur și simplu egalitatea. Homosexualii vorbesc în America de Nord despre o „comunitate homosexuală” și un nou grup activist s-a supranumit „națiunea ciudaților”.³ Aceste grupuri au descoperit ce forță are, în discursul referitor la drepturi, afirmarea unei identități colective.

Conform acestei analize, pentru a ilustra diferența între drepturi, vom spune că programele de acțiune afirmativă se referă la drepturi individuale și de grup, dar nu la drepturi colective. Programele de acțiune afirmativă (discriminare pozitivă) sînt menite să redreseze poziția dezavantajată a membrilor individuali ai grupurilor. Cînd discriminarea ia sfîrșit și programele se vor încheia, iar organizațiile unui anume grup vor înceta să mai aibă o funcție.

Exemplificînd în continuare, „negocierea colectivă” a sindicatelor are rolul de a aduce în prim plan situația muncitorilor ca indivizi: în consecință, negocierea colectivă poate fi considerată ca o reacție de grup la discriminarea față de o clasă socială sau, pur și simplu, un mod organizat de a încerca satisfacerea scopurilor individuale de îmbunătățire a condițiilor de muncă. Sindicatul nu are nici un rol dincolo de satisfacerea scopurilor individuale. Nu este implicată nici o colectivitate coagulată. Orice membru al forței de muncă sindicalizate poate fi înlocuit, fără ca acest lucru să afecteze obiectivele uniunii.

Dimpotrivă, minoritățile culturale urmăresc mai mult decît simplul drept la egalitate și participare al membrilor lor individuali în societate. Ele caută de asemenea supraviețuirea ca grup distinct. Pentru că forțele economice și sociale, ca și politicile de stat tind să promoveze asimilarea, liderii minorităților culturale caută deseori sprijinul statului. Ele urmăresc fie protecția, fie autonomia, ca mijloace de asigurare a supraviețuirii și dezvoltării colectivităților lor.

II. Supraviețuirea minorităților culturale

Tradiția liberală occidentală pune accent pe drepturile individuale, pe mobilitate și schimb economic liber. Toleranța față de diferențe este, zice-se, de asemenea acceptată ca parte a tradiției. Care va fi soarta minorităților culturale, într-o lume liberală modernă, date fiind noile sisteme de transport și comunicare?

S-a dezvoltat o cultură de masă internațională, iar accesul la aceasta continuă să se extindă, pînă și în zone îndepărtate ca Papua Noua Guinee sau Tibet. Lordul Durham prescria o doză sănătoasă de „neglijare benignă” a canadienilor francezi, pentru a permite ca asimilarea să-și urmeze cursul natural.⁴ Canadienii francezi au supraviețuit ca grup distinct, dar mulți dintre liderii lor consideră că asimilarea este inevitabilă dacă nu se găsește o modalitate efectivă de a contracara impactul culturii de masă internaționale.

În martie 1990, juriștii Comisiei Federale pentru Comunicare a Statelor Unite au pledat la Curtea Supremă pentru cererile minorităților de a fi proprietarii licențelor de radio și televiziune, argumentînd că acest lucru garantează diversitatea de exprimare.

Afirmația respectivă a provocat o reacție de scepticism din partea unor judecători. „Vreți să spuneți că albi gîndesc și se exprimă într-un anume fel, băștinașii din Insulele Aleutine în alt fel, și asiaticii în altul?” a întreat judecătorul Antonin Scalia, menționînd două grupuri care se bucuraseră de o politică preferențială. „Eu credeam că încercăm să evităm tocmai acest lucru.”⁵

Legea s-a pronunțat în favoarea minorităților, fără prevederea ca programele să aibă conținut minoritar. Majoritatea judecătorilor Curții Supreme au susținut că legea era validă în promovarea diversității de exprimare în beneficiul minorităților și majorității.⁶

După cum s-a demonstrat în Canada și Statele Unite, gîndirea liberală occidentală este de obicei înțeleasă ca asimilaționistă. Dar cum rămîne cu tradiția socialistă? Deși politica Uniunii Sovietice implica recunoașterea drepturilor culturale și politice ale naționalităților minoritare, teoria din spatele ei pretindea că reducerea treptată a diferențelor culturale și lingvistice, pe măsură ce creștea volumul schimbului economic, avea să întărească legăturile dintre oameni. Diferențele naționale aveau să dispară ca rezultat al proceselor istorice naturale. Astfel, și statele liberale occidentale, și statele socialiste tindeau să sprijine asimilarea.⁷

Pentru ca asimilarea să-și facă efectul, statele liberale recunosc uneori caracteristicile culturale. Educația bilingvă este deseori promovată și considerată cea mai bună metodă de a educa copiii aparținînd unei minorități lingvistice. În timp ce educația bilingvă recunoaște limba minorității, efectul este mai buna abilitare a copiilor pentru a se putea realiza în societate. Prin promovarea unei integrări reușite, educația bilingvă poate determina dispariția limbilor minoritare.⁸ John Collier, arhitectul proiectului „Indian New Deal” din Statele Unite, a încercat să întărească situația politică și economică a triburilor amerindiene. El susținea că societățile sănătoase sînt mai capabile să se adapteze și, pentru că triburile amerindiene fuseseră marginalizate, le lipsea capacitatea de adaptare. Pînă și Collier avea o viziune asimilaționistă specifică, o împletire de sisteme de valori amerindiene și non-amerindiene.⁹

În lumina tendințelor liberale și socialiste asimilaționiste, a creșterii intercomunicării, „renașterea etnică” a apărut ca o surpriză a ultimilor treizeci de ani. Reafirmarea naționalismului canadienilor de limbă franceză n-a fost prevăzută în Canada și nici renașterea comunităților minoritare din Spania sau din alte țări occidentale. În multe alte părți ale lumii, comunitățile indigene își reafirmă drepturile. De exemplu, tulburările etnice din India și fosta Uniune Sovietică demonstrează noul sau reînnoitul militantism etnic. Minoritățile culturale renăscute, puternice, în afirmare, par să facă parte din viața sfîrșitului de secol douăzeci.

De ce s-a produs această renaștere etnică?¹⁰ Unii cred că este vorba despre o reacție față de o amenințare mai puternică cu care se confruntă acum minoritățile

culturale, ca rezultat al extinderii comunicațiilor, dezvoltării tehnologice, creșterii populației și accentuării naționalismului de stat. Alții opinează că sporirea dimensiunii mondiale a societății produce în indivizi o reevaluare a identităților individuale și comunitare. Renașterea etnică poate izvorî și dintr-o mai mare disponibilitate a majorității de a acorda cererilor minorităților o mai mare atenție. Fără a ajunge la un acord asupra motivului acestei renașteri, nu există nici o certitudine asupra durabilității ei sau, dimpotrivă, a caracterului său de reacție temporară.

Renașterea etnică a produs idei noi despre organizarea socială și culturală. Acum statele trebuie să ia decizii importante privind autonomia, integrarea și caracteristicile culturale ale populațiilor minoritare. Spre exemplu, Canada a luptat din răspuțeri împotriva recentului „acord vamal liber” cu Statele Unite, pentru că acesta privilegia integrarea în detrimentul autonomiei —, iar membri ai Comunității Europene au dat glas unor preocupări similare, mai ales Marea Britanie și Franța. Indivizi, clanuri și comunități se confruntă de asemenea cu astfel de decizii critice, căci toate grupările culturale trebuie să împrumute selectiv de la celelalte. De exemplu, amerindienii își păstrează o anumite identitate culturală, deși majoritatea au devenit creștini. Dar unele populații imigrate în America de Nord nu-și mai păstrează distinctivitatea, dincolo de tradițiile culinare sau dansurile populare. Astfel, pentru a supraviețui, colectivitățile trebuie să recurgă la un amestec de rezistență, renaștere și reformulare.

III. Reacții față de minoritățile culturale

Minoritățile culturale există. Zvonurile despre moartea lor inevitabilă s-au dovedit a fi mult exagerate. Deci ce trebuie să se facă pentru ele?

A. A proteja drepturile individuale, dar nu și drepturile colective

Soarta minorităților culturale ar putea fi lăsată în mâinile membrilor lor. Membrii individuali vor trebui atunci să decidă, conformându-se pieței libere, dacă să mențină trăsăturile distinctive ale minorității lor culturale. Dacă numai drepturile individuale sînt protejate, indivizii vor fi capabili să opteze dacă își susțin sau nu colectivitățile.

Această abordare evită anumite probleme potențiale. Implicarea statului în protecția minorităților culturale poate să contribuie în mod neinspirat la perpetuarea unei colectivități care ar putea fi tacit asimilată sau poate inhiba o evoluție culturală naturală. Protecția poate minimaliza un grup prin izolare artificială sau prin sprijinirea liderilor tradiționaliști conservatori. De exemplu se poate susține că rezervațiile indienilor din America de Nord au contribuit la perpetuarea artificială a comunităților indiene, din care unele ar fi fost asimilate. La fel, în Canada, drepturile școlilor confesionale au fost stabilite atunci cînd

existau diferențe religioase și culturale majore între catolici și protestanți. Astăzi, cele mai relevante caracteristici de grupuri minoritare din școlile separate din Canada nu țin de religie, ci de limbă. În cazul în care canadienii ar porni de la primele principii, ar considera probabil că școlile separate, catolice și protestante, nu au nici o justificare. Acest tip de greșeli pot fi evitate dacă statul își restrânge rolul numai la protejarea drepturilor individuale.

Dar piața liberă nu este imparțială în ceea ce privește culturile majoritare și minoritare. Statul, instituțiile internaționale și inovațiile culturale sînt natural influențate în favoarea celor care dețin puterea. Așa cum o demonstrează cazul Canadei, statul modern are tendința de a submina minoritățile lingvistice.¹¹ Pînă și Curtea Supremă a Canadei a acceptat că supraviețuirea grupului de limbă franceză în America de Nord este periclitată,¹² Culturile majoritare și minoritare nu joacă după aceleași reguli, iar simplele condiții de piață liberă favorizează în mod clar asimilarea.

În schimb, unii susțin că prin protejarea drepturilor individuale se realizează necesarmente și protejarea drepturilor colective, deoarece multe drepturi nu pot fi efectiv exercitate izolat de alți indivizi sau organizații. Profesorul Michael Asch susține că principiul liberal al toleranței față de diferența individuală protejează totodată și colectivitățile culturale minoritare, din moment ce diferența individuală își are de cele mai multe ori rădăcinile în diferența colectivă.¹³ Profesorul Carsten Smith a arătat că Articolul 27 al Convenției asupra Drepturilor Politice și Civile¹⁴ îi protejează pe laponii norvegieni ca și colectivitate.¹⁵ Și fiindcă drepturile sînt lipsite de sens fără existența altor membri ai minorității etnice, religioase sau lingvistice, paragraful protejează implicit minoritățile ca și colectivități.

Idea că recunoașterea drepturilor individuale cerc și recunoașterea drepturilor colective este totuși greșită. Drepturile individuale pot fi recunoscute fără recunoașterea drepturilor colective. Anumite drepturi individuale se pot dovedi lipsite de conținut în cazul cînd culturile minoritare nu există, dar dreptul individual la judecată imparțială, de exemplu, este de asemenea lipsit de conținut dacă individul nu este arestat și pus sub acuzare. Asch și Smith greșesc atunci cînd consideră că drepturile colective și cele individuale sînt neapărat interdependente.

B. A proteja atît drepturile individuale cît și pe cele colective

Cealaltă alternativă este elaborarea de prevederi care protejează minoritățile culturale ca și colectivități. Există două metode structurale la îndemînă pentru a face ca drepturile colective să funcționeze. În primul rînd, statul poate proteja minoritatea culturală. De exemplu, legea canadiană garantează dreptul minorităților franceze sau engleze de a avea școli în limba proprie.¹⁶ În al doilea rînd, minorității i se poate garanta, într-o anumită măsură, autonomia în administrarea propriilor sale diferențe. Această abordare este exemplificată de Constituția

Spaniei, care permite alegerea unor parlamente regionale autonome ale grupurilor culturale și lingvistice ale țării¹⁷, și de structura federală a Canadei, concepută în așa fel încât să permită ca numeroasa populație francofonă din teritoriu să aibă un guvern al provinciei.

Această abordare, care recunoaște și drepturile individuale și pe cele colective, este modalitatea logică de a evita asimilarea culturii minoritare.

IV. Acceptarea drepturilor colective de către stat

Politicienii sînt de cele mai multe ori prudenți cu drepturile minorităților și se opun recunoașterii autonomiei culturale. Asimilarea este preferată din mai multe motive:

(a) Aversiunea față de diferență este o trăsătură general-umană. Probabil că ea își are originea în șabloanele solidarității de grup care urmăreau supraviețuirea fizică a clanurilor. Dacă este așa, aversiunea față de diferență este un reflex condiționat care s-ar putea să nu mai fie actual în viața socială modernă, dar rămîne caracteristic pentru interacțiunea umană.

(b) Tulburările pe fond etnic sînt obișnuite și apar frecvent în toate regiunile lumii. Politicienii consideră diferența etnică o cauză majoră de conflict politic. Un anumit grad de identificare națională a cetățenilor servește și interesele ordinii publice, și pe acelea ale dezvoltării economice.

(c) Sistemele care recunosc minoritățile sînt inefficiente din punct de vedere economic, în termenii economiei de piață. Politicile statale care acordă autonomie colectivităților implică inevitabil restrîngerea circulației libere a forței de muncă, a bunurilor și a capitalului. Indivizii socializați într-o anumită cultură minoritară sînt mai puțin dornici să se strămute din zonele cu concentrație de populație minoritară.

(d) Sistemele care recunosc minoritățile sînt inefficiente din punct de vedere politic. Ele divizează comunitatea politică, fac consensul mai dificil și procesele de luare a deciziilor mult mai complexe. Inovațiile politice în țările cu numeroase culturi minoritare trebuie gîndite nu numai în termeni tehnici, ci și din punctul de vedere al impactului posibil asupra comunităților locale.

Pe de altă parte există și argumente în favoarea drepturilor minorităților:

(a) Minoritățile culturale sînt un fapt. Stabilitatea politică cere recunoașterea și implementarea drepturilor minorităților. Programele de asimilare pot fi foarte ușor percepute de grupurile minoritare ca fiind opresive și să conducă la rezistență și dezordine. Multe state au acceptat sistemul de drepturi minoritare, iar acele decizii au fost pragmatice, concepute în interesul stabilității politice.

(b) Diversitatea și pluralismul cultural sînt considerate trăsături pozitive ale societăților. Acest lucru nu este întotdeauna adevărat, dar ideea a devenit parte din retorica politică de astăzi.

(c) Toleranța față de minorități înlesnește adaptarea și evoluția minorității. Dacă un grup se simte amenințat, acesta va rezista adaptării. Toleranța poate, într-adevăr, să reprezinte o cale sofisticată de asimilare a minorităților.

În plus față de acestea, felul în care sînt percepute minoritățile culturale variază enorm. În India, Canada și Belgia, minoritățile sînt părți puternice ale societății, în stare să dinamiteze ordinea de stat. Pentru aceste țări, recunoașterea minorităților este o necesitate, nu un lux teoretic. În Japonia, Thailanda și Statele Unite, problemele create de minoritățile culturale sînt minore.

Se poate oare ajunge la un consens internațional asupra drepturilor minorităților date fiind diferențele frapante de putere și importanță dintre acestea?

Nici majoritatea statelor, nici legile internaționale nu îmbrățișează cu prea multă căldură drepturile minorităților. Deși Liga Națiunilor proteja drepturile anumitor minorități europene, după al doilea război mondial noile Națiuni Unite și-au concentrat atenția asupra drepturilor individuale ale omului.¹⁸ În timp ce inițial promova cu precădere drepturile individuale, ONU a recunoscut două drepturi colective speciale. Cel dintîi este dreptul la autodeterminare, drept al statelor și al popoarelor. Cel de-al doilea a fost dreptul „grupurilor naționale, etnice, rasiale sau religioase” la supraviețuirea fizică, un drept stipulat în Convenția asupra Prevenirii și Pedepsirii Crimei de Genocid.¹⁹ Statele membre ale ONU au fost foarte refractare față de recunoașterea altor drepturi specifice adiționale ale colectivităților sau ale minorităților.

Prima formulare generală relevantă pentru minorități a fost Articolul 27 al Convenției asupra Drepturilor Civile și Politice²⁰, deși el a fost conceput în mod deliberat în terminologia drepturilor individuale din pricina rezistenței statelor față de orice prevedere garantînd drepturi minorităților ca și colectivități. În plus, Comisia pentru Drepturile Omului a făcut un progres modest în elaborarea unei declarații a drepturilor minorităților.²¹ Mai degrabă s-a progresat în elaborarea unei declarații a drepturilor popoarelor indigene, în cadrul Subcomisiei de Prevenire a Discriminării și Protecție a Minorităților.²² Un oarecare progres în privința drepturilor minorităților a înregistrat CSCE, mai ales în documentul cu care a încheiat întîlnirea „follow-up” de la Viena, din ianuarie 1989.²³

Legislația internațională a drepturilor omului continuă să pună accent pe individ, întîrziind să se refere la drepturile minorităților. Examinarea practicilor statale indică modele similare de comportament, în care guvernele caută în același timp să micșoreze diferențele culturale și să ia măsuri în sprijinul colectivităților minoritare. Politicienii canadieni aduc laude de rutină pluralismului, dar de Ziua Națională, în 1990, guvernul a împărțit semne de carte și pungi de plastic pe care scria „Think Canadian” (Gîndește canadian). Carta Canadiană a Drepturilor și Libertăților din 1982, chiar dacă recunoaște anumite drepturi colective, scopul său de bază a fost întărirea identității canadiene pentru a contracara forțele separatiste.

Pierre Elliott Trudeau care, în calitate de prim-ministru al Canadei, a fost primul responsabil pentru Carta Canadiană a Drepturilor și Libertăților, și-a declarat din nou, de curînd, atașamentul față de drepturile individuale și egalitate. Indivizii, a spus el.

„transcend accidentele de loc și de timp, împărțindu-se din esența umanității universale. Ei nu sînt deci determinați de tradiții ancestrale, nu sînt vasali nici rasei lor, nici religiei lor, nici condiției pe care o au prin naștere, nici istoriei lor colective.

Rezultă de aici că numai individul este purtător de drepturi. O colectivitate poate exercita numai acele drepturi pentru care a fost delegată de către membrii săi.”²⁴

Această poziție doctrinară este în contradicție cu Carta Drepturilor și Libertăților privind educația în limbile engleză și franceză în școli și drepturile speciale ale „popoarelor aborigene” din Canada.²⁵ Trudeau crede că prevederile cu privire la limbă sînt o reacție pozitivă la drepturile individuale, deși acele prevederi se referă în mod specific la limbile franceză și engleză, nu la limbile majorității și minorității. Dar tribunalele canadiene au decis că minoritățile lingvistice franceză și engleză au anumite drepturi de a-și controla școlile proprii, acordînd acestor prevederi o tentă clară de drepturi ale minorităților. În ceea ce privește drepturile aborigenilor, Trudeau s-a opus inițial acordării de drepturi speciale indigenilor, dar spre sfîrșitul carierei sale a ajuns susținătorul lor. Este evident faptul că Trudeau consideră drepturile indigenilor un caz special care nu se împacă cu postulatele lui general liberale.

SUA sînt considerate un stat care susține drepturile individuale și este ostil celor colective. Dar cazul Statelor Unite poate să ne inducă cu ușurință în eroare. Cea mai importantă minoritate în Statele Unite, afro-americanii, nu sînt nici o minoritate teritorială, nici una culturală. Scopul afro-americanilor este participarea, nu supraviețuirea unei colectivități distincte. Spre deosebire de aceștia, amerindienii practică o politică al cărei scop este „autodeterminarea”, nu asimilarea. Deci, oficial Statele Unite recunosc și drepturile individuale și drepturile colective. Dar triburile amerindiene sînt o anomalie, un caz special. Drepturile lor sînt descrise în termeni istorico-legali, și nu în termenii generali ai drepturilor omului.

Data fiind atitudinea echivocă față de drepturile minorităților în sistemele legale naționale și internaționale, cum ar trebui judecate cererile de drepturi ale minorităților, atunci cînd ele apar? Unele hotărîri importante de dată recentă luate de Austria, Canada, India, Statele Unite și Comitetul ONU pentru Drepturile Omului indică o tendință de acceptare al drepturilor colective. Majoritatea hotărîrilor nu exprimă clar principiile care stau la baza lor; multe nici măcar nu se referă la „drepturi de grup” sau „drepturi colective”. Lipsa unei analize clare reflectă noutatea acestei dezbateri și lipsa unor principii ferme. Semnificația acestor hotărîri este că drepturile colective sînt frecvent revendicate.

A. Limba panourilor comerciale (Quebec)

Provincia Québec (Canada) a promulgat o lege care interzicea folosirea oricărei altei limbi decât franceza pe panourile comerciale.²⁶ Scopul era asigurarea supraviețuirii colectivității francofone din Québec care, deși majoritară în Québec, era o minoritate în Canada și America de Nord. Legea asigură că *le visage public* (fața publică) a provinciei va fi franceză. În viața lor cotidiană, indivizilor locuitori ai zonei li s-ar aminti constant că trăiesc într-un mediu francez. Populația de limbă engleză din Québec a contestat legea pe motivul că nega libertatea de expresie, un drept protejat de Constituția Canadiană. Deoarece libertatea de expresie este un drept individual, în acest caz indivizii care contestau legea reprezentau cea mai numeroasă minoritate din provincie.

Curtea Supremă a Canadei a considerat că legea din Québec este o încercare legitimă de a proteja colectivitatea francofonă și că măsurile de protecție a drepturilor colective ale populației francofone sînt justificate, chiar dacă acestea încalcă drepturile individuale de expresie. Dar, a argumentat Curtea, legea a mers mai departe decât era nevoie cu limitările libertății de expresie. Judecătorii au considerat că legea cerînd ca limba franceză să predomină pe panourile publice ar fi acceptabilă, dar că interzicerea totală a celorlalte limbi nu este justificată. Legea a fost abrogată.

Constituția canadiană permite guvernelor să treacă peste asemenea decizii judecătorești, prin promulgarea unor legi care să nu se opună anumitor sancțiuni specifice ale Cartei Drepturilor și Libertăților.²⁸ Guvernul din Québec a promulgat o nouă lege, folosindu-se de puterea sa, și a restabilit interdicția de folosire a altor limbi decât franceza pe panourile comerciale de pe exteriorul clădirilor. Premierul Bourassa al Québec-ului a afirmat că el era singura figură politică în America de Nord care încălca în mod legitim drepturile individuale, pentru că reprezenta o minoritate care trebuie să-și protejeze drepturile colective.

B. Calitatea de membru al colectivităților indigene

O serie de cazuri au la bază problema excluderii indivizilor din pachetul de drepturi ale grupurilor indigene, în regimurile legislative actuale. În *Santa Clara Pueblo v. Martinez*²⁹, *Attorneys General of Canada v. Lavell*³⁰ și *Lovelace v. Canada*³¹, trăsătura comună era excluderea unei femei de la exercitarea drepturilor în comunitatea indiană dintr-o rezervație, datorită legii patrilineale cu privire la calitatea de membru în cadrul tribului sau grupului. În *Gehardy v. Brown*³², o persoană aborigenă non-Pitjantjatjara a fost izgonită din teritoriul Pitjantjatjara pe baza legislației drepturilor asupra pămîntului, promulgată de statul Australiei de Sud. *Kitok v. Sweden*³³ a luat în considerare excluderea unui individ lapon de la dreptul de a-și pășuna turma de reni, drept pe care ceilalți membri ai satului lapon îl aveau, pentru că acesta trăise în afara localității respective un anumit timp.

În toate aceste cazuri se ridică două mari probleme. Prima este legitimitatea de a delimita drepturi legale separate pentru colectivitățile indigene, în cazul în care asemenea sisteme pot duce la discriminarea rasială. Hotărârile în cazurile *Martinez* și *Lavell* sînt într-o mare măsură neclare, dar nu pun la îndoială legitimitatea scopului de protejare a supraviețuirii grupurilor indigene. În cazul *Gehardy* tribunalul a decis că legislația drepturilor asupra pămîntului este o formă permisă de acțiune afirmativă, o analiză inadecvată.³⁴ În *Lovelace* și *Kitok*, Comitetul ONU pentru Drepturile Omului a hotărît că scopul protejării supraviețuirii tribale este legitim.

Data fiind legitimitatea sistemelor de drepturi speciale pentru minoritățile indigene, a doua problemă este legitimitatea excluderii unui anume individ. În cazul *Lovelace*, Comitetul pentru Drepturile Omului a decis că excluderea nu era justificată, deoarece *Lovelace* era în fapt membră a colectivității culturale *Tobique Malacite*. *Lovelace* a fost susținută de comunitatea ei și exclusă doar pe baza legii canadiene. În *Kitok*, Comitetul pentru Drepturile Omului a aprobat excluderea, citînd ceea ce a fost descris ca *ratio decidendi* a hotărîrii în cazul *Lovelace*:

„[O] restricție a dreptului unui membru individual al unei minorități trebuie să dovedească o justificare obiectivă și rațională și să fie necesară pentru menținerea viabilității și bunăstării minorității ea întreg”.³⁵

Comitetul a considerat că erau necesare anumite restricții asupra pășunatului renilor, datorită teritoriilor limitate aflate la dispoziția acestei activități. Satul ar fi putut reveni asupra excluderii lui *Kitok*, dar acest lucru nu s-a întîmplat. Comitetul a ajuns la concluzia că excluderea a fost justificată de interesele de supraviețuire a grupului minoritar.

C. *Shah Bano* și legea religioasă musulmană³⁶

India s-a declarat stat secular. Partidul Congresului ieste fidel principiului secularismului, dar se erijează în susținător al săracilor, al oprimaților și al minorităților. Musulmanii, cea mai numeroasă minoritate din India, sînt importanți pentru partidul Congresului și ca susținere politică și din punctul de vedere al idealurilor de partid. Islamul diferă de celelalte religii în măsura în care cere respectarea unui anume sistem legal, cu reguli distincte în ceea ce privește dreptul familiei, dreptul penal și dreptul comercial. În gîndirea tradițională a Islamului, aceste zone nu trebuie subordonate legii laice.

Curtea Supremă a Indiei s-a pronunțat în cazul *Shah Bano* ținînd cont și de legea penală națională laică, ce pretindea ca un bărbat să plătească, după divorț, o pensie de întreținere fostei neveste lipsită de mijloace, dar și de dreptul civil „personal” musulman privind obligațiile familiale. Legea musulmană a limitat

obligățiile soțului de plată a pensiei de întreținere la o perioadă de trei luni și zece zile după separare și divorț. În tot acest timp femeii i se cere să fie celibatară, pentru a se identifica paternitatea unui posibil copil. După trecerea perioadei respective, responsabilitatea pentru întreținerea femeii va reveni rudelor de sînge. Curtea Supremă a Indiei, folosindu-se superficial de legea musulmană, a hotărît că limita de timp a obligațiilor soțului nu se va aplica în cazul în care femeia este lipsită de mijloace. Curtea și-a argumentat hotărîrea pe anumite fragmente generale din Coran, și nu pe pasaje specifice ale legii musulmane. Judecata s-a încheiat cu un apel adresat guvernului de a elabora un cod civil comun care să corespundă scopului secular menționat în Constituția Indiei. În realitate, Curtea s-a abătut de la legea personală musulmană, susținînd țelurile „seculare” ale unui cod civil comun și ale egalității în drepturi a femeilor. Dar, din considerente legale și politice, Curtea a fost nevoită să-și exprime hotărîrea în concordanță cu codul musulman al familiei, respectînd ordinea existentă a legii bazate pe religie. Musulmanii au contestat hotărîrea și au cerut guvernului format din membri ai partidului Congresului al lui Rajiv Gandhi să restabilească legea personală musulmană a pensiei alimentare. În 1986 Actul Femeilor musulmane (Protecția dreptului la divorț)³⁷ a restabilit decizia Curții Supreme.

D. Cazul Caldwell³⁸: Drepturile individuale ale cadrelor didactice în școlile confesionale

Consiliul profesoral al unei școli romano-catolice din Columbia Britanică a concediat o profesoară catolică pentru că aceasta se căsătorise cu un bărbat divorțat, împotriva învățăturilor moralei Bisericii Romano-Catolice. Cînd ea a protestat împotriva concedierii, invocînd legile anti-discriminării, Curtea Supremă a Canadei a susținut dreptul consiliului profesoral de a o concedia. Sistemul de școli confesionale fusese conceput în scopul de a întări valorile catolice, așa încît Curtea a susținut că o școală catolică putea pretinde ca profesorii să reprezinte modele adecvate acestor valori, și nu să fie pur și simplu cadre didactice competente.

E. Cazul Yoder³⁹: Drepturile Amishilor

În cazul *Yoder*, judecat de Curtea Supremă a Statelor Unite, membrii religiei amish au cerut exceptarea parțială de la legea generală care prescria numărul anilor de școlarizare a unui copil. Grupul amish, unul dintre grupurile religioase istorice anabaptiste, crede că trebuie să-și ducă viața departe de lumea modernă. Curtea a permis o exceptare limitată de la lege. Hotărîrea reflecta ideea că sistemul de școli de stat reprezintă o intruziune semnificativă a societății majoritare în viața familiilor și a colectivităților.

Probleme similare au fost ridicate de grupuri religioase înrudite. În statul Ontario, fermierii făcînd parte din Vechiul Ordin Menonit, doreau să-și vîndă

laptele, dar refuzau să se acomodeze sistemului de piață guvernamental, care cerea o cotă-parte, achitată de guvern, din producția de lapte. Consiliul de reglementare, exercitându-și funcția, a decis să-i excepteze pe Menoniții de la reglementările statutare ale sistemului. Recent, membri ai aceluiași grup s-au împotrivit eforturilor de a li se instala toalete cu apă curentă. Menoniții vor să continue să-și folosească privatele din afara caselor, pentru a-și menține un mod de viață mai puțin supus materialului.

În fiecare dintre aceste cazuri, au fost susținute drepturile minorităților culturale. Singura decizie aparent în conflict cu acestea a fost cea luată de Curtea Supremă a Indiei în cazul *Shah Bano*. Dar chiar în acest caz, Curtea a arătat respect față de drepturile colective concurente, afirmând că legea musulmană și legea seculară indiană erau de acord în privința obligațiilor unui soț față de întreținerea soției lipsită de mijloace.

V. Ce fel de drepturi colective ar trebui protejate?

Dacă minoritatea francofonă din Québec, de exemplu, are dreptul la supraviețuire culturală, atunci, pentru ca acea colectivitate să-și păstreze demnitatea, trebuie să existe, în cadrul legii canadiene, măsuri de protecție sau recunoașterea unui grad de autonomie.

Hotărîrea ca Québec-ul să fie o provincie separată în cadrul sistemului federal canadian a fost o decizie menită să garanteze autonomia majorității francofone în acea jurisdicție. Aceasta a permis colectivității să controleze problemele privitoare la supraviețuirea sa culturală, inclusiv limba, religia, educația și codul civil francez. Simpla recunoaștere a drepturilor indivizilor francofoni de a vorbi franceza sau de a se comporta conform normelor culturale ale tradiției lor ar fi anulat colectivitatea. Francezii s-ar fi pierdut în piața lingvistică a Americii de Nord.

Acest exemplu ilustrează cele două caracteristici de bază ale drepturilor colective, în orice context care depășește dreptul la autodeterminare și la supraviețuirea fizică.

(a) Aceste drepturi sînt drepturi culturale și ele includ dreptul la limbă, religie, norme legale și activități importante din punct de vedere cultural. Articolul 27 al Pactului Drepturilor Civile și Politice identifică corect limba, religia și etnicitatea ca drepturi care nu pot fi exercitate decît în cadrul unei comunități de grup.⁴⁰

(b) Drepturile culturale nu pot fi revendicate numai prin afirmarea drepturilor individuale. Drepturile pot fi foarte bine pierdute, în cazul în care colectivitatea fie că nu se bucură de protecție, fie că nu are autonomie suficientă pentru a se proteja singură. În practică, acea colectivitate căreia i se acordă putere poate fi un stat sau un popor, o minoritatea culturală sau un neam.

Drepturile precise relevante pentru supraviețuirea și dezvoltarea culturilor minoritare variază de la un grup la altul, depinzînd de caracteristicile culturale

ale acestora. Uneori diferența culturală este limitată la un element ușor de definit, cum ar fi limba sau religia. Alteori, marile diferențe culturale dintre grupuri sînt evidente, ca acelea dintre populația braziliană majoritară și triburile indiene izolate din Amazonia.

Cu cît sînt mai mari diferențele dintre minoritate și restul populației unui stat, cu atît sînt mai semnificative drepturile colective care trebuie recunoscute în scopul protejării minorității culturale. Dacă o parte importantă a unei culturi este reprezentată de o anumite activitate economică, ca de exemplu vînatul sau pescuitul în cazul indienilor, sau pășunatul renilor în cazul comunității lapone, atunci dreptul colectiv trebuie să includă baza materială necesară activității economice. Baza materială este necesară nu pentru asigurarea hranei sau veniturilor adecvate indivizilor, deși acestea pot contribui în acest scop, ci pentru că acele resurse sînt vitale pentru viața culturală a grupului.

VI. Drepturile colective în conflict cu drepturile individuale

Așa cum reiese de mai sus, unii sînt de părere că recunoașterea drepturilor individuale face necesară și recunoașterea drepturilor colective și că a distinge între cele două este fals, toate drepturile avînd caracteristici individuale și de grup. Există un spectru de drepturi, și nu categorii independente de drepturi individuale și colective.

Deși aceste argumente merită atenție, în final ele trebuie totuși respinse. Drepturile individuale și drepturile colective sînt idei distincte: ele sînt categorii separate. Anumite drepturi individuale pot fi revendicate fără vreo referire la drepturile colective, și anume acelea care nu au conținut cultural, inclusiv dreptul la asistență juridică, judecată imparțială, egalitate în fața legii și libertate de exprimare. Dar alte drepturi de bază, recunoscute de tradiția liberală occidentală, ca de exemplu libertatea confesională, nu pot fi revendicate eficient fără recunoașterea drepturilor colective. Acestea sînt drepturi culturale și, din moment ce cultura trăiește și este susținută și dezvoltată în cadrul colectivităților, asemenea drepturi trebuie considerate și individuale, și colective.

Ca un rezultat al caracterului lor distinct, se dezvoltă un conflict între drepturile colective și cele individuale; exact așa cum se întîmplă între drepturi individuale și drepturi individuale și între drepturi colective și drepturi colective. În rezolvarea unor asemenea conflicte este necesară echilibrarea drepturilor opuse. Se prezintă numeroase probleme în soluționarea conflictelor care implică drepturi colective și alt fel de drepturi. Mai întîi legitimitatea dreptului colectiv afirmat. În general supraviețuirea culturală este considerată un scop legitim suficient. În cazul limbii de pe panouri, dreptul la supraviețuire al comunității francofone din Québec a fost acceptat de Curtea Supremă a Canadei ca legitim; chiar partidele care au contestat legea din Québec au recunoscut legitimitatea acestui scop, în

argumentele lor. În cazurile calității de membru indigen, nici una dintre părți nu a pus la îndoială în mod serios legitimitatea scopului de supraviețuire culturală a tribului. Curtea Supremă din India nu a contestat țelul supraviețuirii Islamului în India.

A doua chestiune este dacă proiecția sau autonomia sînt necesare pentru asigurarea dreptului colectiv. De exemplu, este oare într-adevăr amenințată supraviețuirea francezilor din Quebec? Au nevoie oare creștinii japonezi de o garanție specială a protecției sau autonomiei lor?

A treia chestiune este dacă mijloacele alese pentru protecție sau autonomie sînt potrivite pentru promovarea scopului. Sînt ele mai drastice decît este nevoie? Oare școlile confesionale au o contribuție semnificativă la vitalitatea romano-catolicismului? A fost justificată interzicerea completă în Québec a panourilor scrise în alte limbi?

Cît este de semnificativ codul musulman al familiei pentru viața musulmană modernă în India?

O protecție specială poate fi necesară datorită caracteristicilor particulare ale grupului, care îl fac vulnerabil într-un mod distinct sau unic. Dreptul la folosirea pășunilor pentru reni poate fi vital pentru supraviețuirea culturală a comunității lapone, exact în același fel în care proprietatea comună asupra pămîntului poate fi vitală pentru religia hutteriană.⁴¹

A patra chestiune implică evaluarea aceluia drept care este în conflict cu dreptul colectiv. Cel dintîi poate implica supraviețuirea unei alte minorități culturale, viața sau sănătatea unui individ sau oricare alte interese într-un grad mai mic sau mai mare. Cele mai simple cazuri, firește, sînt cele ale revendicării drepturilor care se contrazic cel mai puțin. De exemplu, minoritatea engleză din Québec nu a putut afirma cu onestitate că supraviețuirea ei era amenințată de măsurile privind drepturile colective luate de legislația din Quebec. În consecință, ea căuta doar să revendice dreptul non-restrictiv al membrilor săi la libertatea individuală de exprimare comercială.

În cazurile apartenenței ca membru la un grup indigen, dreptul indivizilor de a utiliza resursele colective a depins de măsura în care accesul pretins servea intereselor colectivității. Scopul supraviețuirii colective era mai important decît dreptul individului, dat fiind că individului nu i se contesta dreptul de participare la instituțiile societății mai largi. La fel, în cazul *Caldwell*, supraviețuirea religioasă a minorității prin sistemul de școli confesionale a fost evaluată ca fiind deasupra dreptului unui profesor, ca individ, de a fi în continuare angajatul aceluia sistem.

Cazurile cele mai dificile implică practicile culturale ale minorităților care violează norme înalte ale drepturilor omului, cum ar fi viața, sănătatea, egalitatea sexuală și nondiscriminarea.

A. Viața și sănătatea

Anumite sancțiuni tradiționale pot fi considerate pedepse crude și neobișnuite. Exemplele islamice sînt amputarea mîinii unui hoț, lapidarea femeilor adulterine și decapitarea pentru convertirea la o altă religie. Un exemplu indigen ar fi străpungerea pulpei cu sulița, o pedeapsă aborigenă tradițională în anumite părți ale Australiei. O problemă familiară o reprezintă credințele religioase față de asistența medicală. Deciziile unui părinte martor al lui Iehova sau făcînd parte din secta Știința Creștină pot pune în pericol viața unui copil. Hotărîri judecătorești de dată recentă în Statele Unite au condamnat părinții vinovați de crimă sau neglijență care au refuzat, din motive religioase, asistența medicală convențională pentru copiii lor.

B. Discriminarea sexuală

În multe grupuri religioase și culturale femeile au un statut inferior bărbaților sau drepturi limitate. Circumcizia feminină, larg practică în Africa, are ca scop limitarea sexualității feminine fără ca să existe o limitare paralelă impusă bărbaților. Legea musulmană cere ca femeile musulmane să se căsătorească numai cu bărbați musulmani, deși acestora din urmă li se permite să se căsătorească cu evreice, creștine sau musulmane.

Dacă exemplele de discriminare a femeilor sînt de departe cele mai obișnuite, există, în cazuri particulare, la anume triburi amerindiene sau minorități asiatice, discriminări împotriva bărbaților. În aceste grupuri, bărbații nu pot fi proprietari ai pămîntului.

Cele mai înalte tribunale din Canada și Statele Unite au aprobat reglementările sexuale discriminatorii în cadrul grupurilor indigene. În Canada, discriminarea a fost mandatată de legislația națională. Legislația ulterioară, din 1985, deși interzicea discriminarea sexuală evidentă, acorda o autoritate considerabilă tribunelor în a-și hotărî propriile reguli în cadrul grupului.⁴³ Discriminarea susținută de tribunalele Statelor Unite a rezultat din regulile stabilite de un anumit trib.

C. Nondiscriminarea

Așa cum am afirmat anterior, legea musulmană interzice căsătoria în afara credinței musulmane la femei sau, în cazul bărbaților, cu femei care nu sînt evreice, creștine sau musulmane. Convertirea la alte credințe este și ea interzisă de legea religioasă. Prozelitismul non-islamic este interzis prin lege, în anumite state musulmane.

Dreptul internațional asigură o anumită orientare în sarcina de echilibrare a drepturilor individuale cu drepturile culturale. Articolul 4 al Convenției Internaționale asupra Drepturilor Civile și Politice stipulează că, în cazul unei stări publice de necesitate, al amenințării vieții unei națiuni, statele părți pot lua

măsurii derogatorii față de Convenție. Asemenea derogări nu sînt permise dacă ele implică discriminarea numai pe baza rasei, culorii, sexului, limbii, religiei sau a originii sociale. De asemenea nu sînt permise derogări de la articolul 6 (dreptul la viață), 7 (interzicerea torturii și a pedepsei crude sau inumane), 8 (interzicerea sclaviei și aservirii), 11 (închisoarea pe viață), 15 (interzicerea pedepsei penale retroactive), 16 (recunoașterea ca persoană) și 18 (gîndire, conștiință și religie).⁴⁴ Protecția drepturilor colective culturale ale minorităților uzează de discriminarea pe baza limbii, religiei și a altor criterii culturale. Discriminarea pe baza sexului și a rasei va fi suspectă. Criteriile legitime pentru definirea colectivității, legate de viața sa culturală și de rasă, ca variabilă independentă, trebuie să fie irelevante pentru acea determinare. Virtual, toate grupările culturale au acceptat *outsideri* ca membri, în anumite momente. Discriminarea sexuală, pe de altă parte, ridică o problemă mult mai spinoasă, dat fiind rolul social al sexelor, în multe culturi.

Celelalte norme ale drepturilor omului, de la care nu se poate face excepție, pot fi acceptate ca suficient de universale pentru a prevala asupra drepturilor colective. Acest lucru nu va fi satisfăcător pentru grupările musulmane și altele asemenea, dar reflectă în linii mari gîndirea actuală.

Și, în sfîrșit, se ridică problema celor care vor înclina balanța. După cum s-a văzut, hotărîrile Comitetului ONU pentru Drepturile Omului exprimă un nivel internațional contemporan de luare a deciziilor, în ceea ce privește această chestiune. Dar majoritatea hotărîrilor privind drepturile sînt luate de tribunalele și organele legislative ale statelor individuale.

Raportul parlamentar canadian asupra autoguvernării aplică normele dreptului internațional la tratamentul acordat de Canada comunităților indiene:

„În pregătirea acestui raport, Comitetul a fost conștient de standardele internaționale. Canada este obligată să protejeze și să promoveze drepturile popoarelor Națiunii Indiene Autohtone într-o manieră care concordă cu drepturile garantate de pactele internaționale semnate de Canada — Convenția ONU asupra Drepturilor Economice, Sociale și Culturale, Convenția asupra Drepturilor Civile și Politice și Actul Final de la Helsinki din 1975. Aceste acorduri garantează atât drepturile colective fundamentale la autoguvernare ale popoarelor cît și drepturile umane fundamentale ale indivizilor.”⁴⁵

Raportul a avut de asemenea în vedere standardele internaționale aplicabile guvernelor autonome indiene de pe teritoriul Canadei, în mod specific în contextul hotărîrilor asupra calității de membru.⁴⁶ Deși standardele internaționale și instituțiile sînt încă prea limitate pentru a asigura un mecanism general de rezolvare a drepturilor colective, totuși ele par să fie soluția viitorului.

NOTE

1. Burakminii sînt un exemplu clar, ei nefiind o minoritate rasială, lingvistică, religioasă sau culturală. Discriminarea lor se datorează descendenței dintr-un grup de castă.

2. Negarea drepturilor colective duce deseori la situații de dezorganizare a grupului, din lipsa unui set adecvat de instituții și purtători de cuvânt. În asemenea situații, inițiativa este deseori preluată de mici grupuri de activiști, ca de exemplu greviștii foamei laponi în Norvegia, la începutul anilor 1980 sau Războinicii Mohawk implicați în asediul armat la Oka, în Canada, în 1990. E greu de estimat legitimitatea acestor grupuri de activiști, căci atitudinile membrilor grupului, ca indivizi, sînt deseori divizate sau indecise.

3. Stanley, **Gay Fades as Militants Pick „Queer”**, New York Times, 3 aprilie 1991, sec. A., la paragraful 9 (descrie noul termen denotativ „Ciudați” și recenta lărgire a organizației „Națiunea Ciudaților”; indivizii care se identifică drept „naționaliști ciudați” îi critică pe homosexualii „asimilaționiști”)

4. Lordului Durham i-a fost cerut Raportul din 1839 datorită revoltelor armate din 1837 și în zone engleze, și în cele franceze ale teritoriului care urma să devină Canada. Raportul, un document clasic al istoriei Canadei, a fost retipărit într-o formă revizuită în **Lord Durham’s Report** (Craig ed. 1963)

5. Greenhouse, F.C.C., **Tilt to Minorities Weighed by High Court**; in New York Times, 29 martie 1990, sec. A, paragraful 16.

6. Metro Broadcasting, Inc. v. F.C.C., 110 S. Ct. 2997 (1990)

7. Un studiu important al acestei tradiții socialiste se găsește în W. Connor, **The National Question in Marxist-Leninist Theory and Strategy** (1984).

8. Pentru un comentariu recent al controversei publice în jurul educației bilingve în Statele Unite vezi Bernstein, **In U. S. Schools a War of Words**, în New York Times Magazin 34 (14 oct, 1990)

9. Vezi K. Philip, **John Collier’s Crusade for Indian Reform** (1977)

10. Problema este comentată în Antony Smith. **The Ethnic Revival in the Modern World** (1981). Smith crede că afirmarea etnică a fost stimulată de creșterea naționalismului statului.

11. Vezi J. A. Lafonce, **Languages and Their territories** (1987)

12. **Ford v. Quebec**. 2. S.C.R.. 712 (Can., 1988)

13. M. Asch, **Home and Native Land** (1984)

14. **Convenția Internațională asupra Drepturilor Politice și Civile** adoptată la 16 decembrie 1966 și intrată în vigoare la 23 martie 1976, (G. A. Res.) 2200 (XXI), 21 U.N. GAOR Supp (Nr. 16) la 52, U.N. DOC A/6316 (1966) Articolul 27 prevede următoarele: „În acele State în care există minorități etnice, religioase sau lingvistice, persoanelor care aparțin unor asemenea minorități nu li se va contesta dreptul, în cadrul comunității sau împreună cu alți membri ai grupului lor, de a se bucura de propria cultură, de a-și susține și a-și practica propria religie sau de a-și folosi limba proprie.”

15. Carsten Smith, profesor de drept internațional la Universitatea din Oslo a condus un comitet constituit de Norvegia asupra drepturilor laponilor indigeni. Într-un raport preliminar al comitetului se susține că Articolul 27 protejează drepturile teritoriale lapone.

16. Actul Constituțional de la 1982, **Carta Drepturilor și a Libertăților**, secț. 23, retipărită în Hogg, **Legea Constituțională a Canadei** 861 (1985)

17. Vezi Simons, **Catalan is Spoken Here** (Do you Hear Madrid?), în New York Times, 19 aprilie 1991, sec. A. at. 9

18. Thornbury, **Is There a Phoenix in the Ashes? International Law and Minority Rights**, 15 Tex. Int L. J. 421-58 (1980). În 1991 va apărea o nouă carte a aceluiași autor: **Dreptul Internațional și Drepturile Minorităților**.

19. **Convenția asupra Prevenirii și Pedepsirii Crimei de Genocid**, art. 1 și 2, deschise pentru semnare la 9 dec. 1948, intrate în vigoare la 12 ian. 1951, 78 U.N.T.S. 277

20. **Acordul Internațional asupra Drepturilor Civile și Politice**, art. 27, supranota 14

21. Vezi Hanum, **Autonomie, Suveranitate și Autodeterminare**, cap. 4 (1990)

22. Vezi Sanders, **The U. N. Working Group on Indigenous Population**, 11. Hum. Rts, Q 406-33(1989)

23. Vezi Tretter, **Human Rights in the Concluding Document Of the Vienna Follow-up Meeting of the Conference on Security and Co-operation in Europe of January 15, 1989**, 10 Hum. Rts. L.J. 257-97 (1989)

24. Axworthy & Trudeau, *Towards a Just Society* 364 (1990)
25. Actul Constituant din 1982, supranota 16, secț. 23 și 35
26. Descrierea acestei probleme și a restricțiilor Curții Supreme din Canada se găsesc în **Ford v. Quebec**, supranota 12
27. *Idem*
28. Actul Constituant din 1982, supranota 16. sec. 33, at. 875
29. *Santa Clara Pueblo v. Martinez*. 436 U.S. 49 (1978)
30. *Attorney General of Canada v Lavell*, SCR 1349 (can., 1974)
31. **Views of the U. N. Human Rights Committee given on 30 July 1981**, republicate în *Canadian Human Rights Yearbook* 305-314 (1983)
32. *Gehardy v. Brown*, 57A. L.R. 472 (Austl., 1985)
33. *Kitok v. Sweden*, U.N. Human Rights Committee, CCPR/C/33/D/197/185
34. Analiza este insuficientă pentru că ea indică faptul că aranjamentele asupra drepturilor asupra pământului au avut un caracter temporar, care urma să ia sfârșit când s-ar fi ajuns la egalitate între Pitjantjatjara și ceilalți. Legislația privind drepturile asupra pământului nu are în sine nici o indicație asupra caracterului temporar și, mai degrabă decât o reacție la discriminare, ea este o recunoaștere a drepturilor teritoriale tradiționale.
35. *Canadian Human Rights Yearbook*, supranota 31, la p. 12
36. **Mohammad Ahmed Khan v. Shah Bano**, 3 S.C.R. 844 (India 1985). Vezi Asghar Ali – Engineer, **Controversa Shah Bano** (1987), Rahmon, **Drepturile religioase vs. Drepturile Femeilor în India: Un studiu de caz al Drepturilor Internaționale ale Omului**, Col. 28, J. Tronsnat’l, L, 413 (1990)
37. Această legislație este repipărită în *Engineer*, supranota 36, art. 85-88
38. **Caldwell v. Stewart**, 2S. C.R. 603 (Can. 1984). Un caz similar în Statele Unite susținea dreptul Universității Catolice Americane de a opri un preot să predea teologic catolică, după ce Vaticanul îl declarase neeligibil pentru aceasta. **Dissident Priest Uses Battle to Keep Post at Catholic U.**, în *New York Times*, 1 Martie 1989. sec. A. at. 18
39. **Wisconsin v. Yoder**, 406, U.S. 205 (1972)
40. **Convenția Internațională asupra Drepturilor Politice și Civile**, ast. 27. supranota 14
41. Vezi Sanders, **The Hutterites: A Case Study in Minority Rights**, 42 *Can. B. Rev.* 225-42 (1964)
42. **Boston Jury Convicts 2 Christian Scientists in Death of** în *New York Times*, 5 iulie 1990, sec A, at 12. **Court Says Child May Be Treated Despite Parent’s Religious Beliefs**, în *New York Times*, 16 iulie 1991, sec. A, at, 19
43. **An Act to Amend the Indian Act**, în *Statutes of Canada*, cap. 27 (1985)
44. **Convenția Internațională asupra Drepturilor Civile și Politice**, supranota 14
45. **Reports of the Special Committee on Indian Self-Government in Canada** (1983) at. 136
46. *Id.* la 57

Traducere de Alina Cadariu

Douglas SANDERS – Începînd din anul 1977, Profesor de Drept al Universității din Vancouver, British Columbia, Canada. A publicat studii importante asupra problemelor popoarelor indigene din Canada, cele două Americi și alte regiuni ale lumii. La cererea ONU a elaborat două expertize asupra discriminării rasiale și drepturilor popoarelor indigene.

* Douglas Sanders, *Collective Rights*, în *Human Rights Quarterly*, 13, (1991), pp. 368-396, republicat cu permisiunea editorilor, *The Johns Hopkins University Press*.